

Geleneksel Tekstil Sanatı Halı ve Kavramsal Sanat

Traditional Textile Art Carpet and Conceptual Art

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜRGÜLER

ORCID: 0000-0001-7733-2159 ◆ Haliç Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı
Bölümü ◆ mustafagurguler@halic.edu.tr

Özet

İnsan ilişkileri arasında ortaya çıkan uçurum sanayileşme sonrası gelişen teknolojinin bir eseridir. Bu durumun insan ruhuna yansması, küresel bir sorun olarak karşımıza çıkar. Çözüm için önerilen çıkış yolları modern birey için toplumsal düzeyde yetersiz kalmaktadır. Yeni nesil modern çağın bunalımı insanı durmaksızın kimlik aramaya itmekle birlikte sanatçıları da başta malzeme olmak üzere farklı disiplinlerde dikkat çekmeye yönlendirmekte, ancak bu arayış ortaya çıkan uçurumu daha da derinleştirmektedir.

Sürekli değişim halinde olmamız farklı kültürleri de inceleyip gerektiğinde sanatçı ya da tasarımcı olarak yapıtlarımızın için koymamız gerekir. Ancak özgün yaklaşım nedeniyle bu kurallar katı ve aşılmaz olarak kabul etmiş olduğu veya radikal kurallar içerdiği düşünülmemeli. Bu açıdan bakıldığında makale içinde bir tekstil ürünü olan halı formu Avrupa resim sanatı mimari yapıların duvarlarında mekânın tamamlayıcı bir parçası olmamış, mekâna tekrar anlam kazandırmıştır. Bunun yanında ressamların çizimlerinin dokumacı tezgâhlarında duvar halılarına dönüşmesi bu yaklaşımın bir parçası olmuş, halı aynı zamanda resim sanatı içinde de kompozisyonu zenginleştiren bir öğe olarak kullanılmıştır.

Klasik anlatı yapısı içerisindeki zaman ve mekân anlamında süreklilik, Rudolf Stingel ve Şakir Gökçebağ tarafından gerçekleştirilen mekân düzenlemelerinde çağdaş anlatımla geleneksel köklerin izleri doğrultusunda karşımıza çıkmaktadır.

Makalenin ana merkezine bakıldığında; geleneksel anlamdan sıyrılmak suretiyle her iki sanatçıda var olan hazır nesnelere seçen ve yeni yapı içinde farklı bir anlama kazandırmak suretiyle klasik estetik bir sanat anlayışına karşı çıkarak hedef kitlenin aklına ulaşma amaçlanmıştır. Böylece geleneksel anlatımdan uzak, ancak ondan faydalanmak suretiyle yeni sanat eserine dönüşüm sağlamaktadır. Bu disiplinler arası bir sanat anlayışı ve aynı zamanda transpozisyon ile halının, yani tekstil malzemesinin kullanılabilir sanat malzemesi haline dönüşümdür.

Bu makale çalışmasında karşılaştırmalı ve daraltılmış örneklem metodu ile farklı iki kültürün sanatçıların geleneksel yöntemlerle üretilen, tekstil kökenli malzemenin kullanılmasıyla ortaya çıkan "halı dokuma" sanatı ve günümüzdeki yorumları ele alınmıştır. Tarihsel süreçte Pazırık Halısı ve teknik açılımı konusu, kullanılan materyallerin açıklanması ayrı bir inceleme konusu olduğundan araştırmanın dışında bırakıldığından, Türk halılarının çeşitlerinden farklı dönemlere ait görsellerde az yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halı, geleneksel, kavramsal sanat, Pazırık halısı, Bayeux Duvar Halısı

Abstract

The gap arising between human relations is a product of post-industrial technology. The reflection of this situation on the human spirit emerges as a global problem. The proposed solutions are insufficient for the modern individual at the social level. As the crisis of the new generation modern age forces people to search continuously for a new identity, it also directs artists to draw attention to different disciplines, including the material, but this search deepens the gap that emerged.

We need to be in a constant state of change, examine different cultures and, when necessary, include them for our works as artists or designers. However, due to the original approach, these rules should not be considered as strict and insurmountable or as containing radical rules. From this point of view, the carpet form, which is a textile product in the article, did not become an integral part of the space on the walls of European painting architectural structures, but gave meaning to the space again. In addition, the transformation of painters' drawings into tapestries on weaver looms has been a part of this approach, and the carpet has also been used as an element that enriches the composition in the art of painting.

The temporal and spatial continuity within the classical narrative structure appears in line with the traces of traditional roots with contemporary expression in the spatial arrangements carried out by Rudolf Stingel and Şakir Gökçebağ.

Looking at the main center of the article; It is aimed to reach the mind of the target audience by opposing a classical aesthetic understanding of art by getting rid of the traditional meaning and choosing from ready-made objects existing in both artists and giving a different meaning within the new structure. Thus, it is far from traditional narration, but by making use of it, it transforms into a new work of art. This is an interdisciplinary understanding of art and at the same time, the transformation of the carpet, that is, the textile material, into a usable art material by transposition.

In this article, the art of "carpet weaving" which emerged with the use of textile-based materials produced by traditional methods and produced by the artists of two different cultures, with the comparative and narrowed sampling method, and its current interpretations are discussed. Since the explanation of the materials used in the historical process, Pazırık Carpet and its technical expansion is a separate study, it has been left out of the research, so the visuals of different periods from the varieties of Turkish carpets are given little place.

Keywords: Carpet, traditional, conceptual art, Pazırık carpet, Bayeux Tapestry

Giriş

Modern yaşam biçimini geliştirmemizin amacı bireyin refah seviyesini yükselterek teknoloji aracılığı ile üretimin artı faydalarının eşit olarak topluma dağıtımıydı. Ancak öyle olmadı. Ortaya çıkan durum doğal olarak sanat ve sanatçıları da etkiledi. Teknolojinin kullanımı toplum yaşamını kolaylaştırırken, politikaya bağlı sosyal değişimler, ekonomik şartlar ve değişimler birbiri içine geçtiğinde sanatçının ve üretiminin de etkilenmesi doğaldır. Bu gerçek doğrultusunda düşünülürse sanatçı kişinin bireysel üretiminde bulunduğu toplumun yerel ya da geleneksel kültüründen etkilenmesi son derece normaldir. Ancak özgün yaklaşım nedeniyle tam olarak kabul etmiş olduğu veya radikal kurallar içerdiği düşünülmemeli. Sürekli değişim halinde olmamız farklı kültürleri de inceleyip gerektiğinde yapıtlarımızın için koymamız gerekir. Eski ve yeni kazanımlar sanatçının mekân ile olan ilişkisinde yeni, farklı anlamları yakalaması günümüzde daha farklı bir boyut kazanmıştır.

Sanatın çok geniş bir alanı ve tarihi olması nedeniyle mekânı zenginleştirmekle kalmayıp, statü belirleyen ama aynı zamanda geleneksel tekstil el sanatlarına ait en önemli örneklerinden olması nedeniyle iki farklı kültür ve bu kültürlere ait Pazırık Halısı ve Bayeux Duvar Halısı örneği üzerinde durulmuştur. Bu iki halı tarihin önemli tekstil sanatı örneği olmakla birlikte sonrasında kendini yenileyerek günümüzde farklı bir tekstil sanat tasarımına ve mekân uygulamalarına kadar gelişmiştir.

Modern sanat sonrası gelişerek ortaya çıkan ve Çağdaş Sanat başlığı altında kavramsal sanat çizgisinde eserler üreten Rudolf Stingel ve Şakir Gökçebağ üzerinden mekân ve halı ilişkisi enstalasyon kavramı açısından kısaca ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında sanatın dinamikleri doğrultusunda izleyici ile mekânın enerjisi arasında onu tamamlayan halı sanatının yeni yorumu ilgi çekicidir. Her iki sanatçı farklı kültürden de olsalar ortak bir anlam üzerinde buluşmaktadırlar. Burada mekân ve izleyici arasındaki sınırların yok olduğunu ve dolaysız bir iletişime geçtiklerini görebiliriz. Enstalasyon sabit sınırları kabullenmemesiyle tanımlanan bir sanat olmuştur ki Süzen; *"Sanatta Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Enstalasyon Sanatı ve Genco Gülan Örnekleme"* başlıklı çalışmasında; "Enstalasyon kavramı, en basit tanımıyla, nesnenin veya nesnelerin mekân içerisine konması, yerlerinin belirlenmesidir. Ancak, konunun karmaşık kısmı, bu nesnelerin mekâna ne şekilde ve ne sebeple yerleştirildikleri; bu düzenlemenin, yerleştirmenin mekânın durumundaki, anlatımındaki önemi; diğer bir deyişle mekân ve yerleştirilen nesne arasındaki ilişkinin kavramsal boyutudur." (Süzen, 2010). ifadesiyle tanımlamaktadır.

Rudolf Stingel ve Şakir Gökçebağ; Halı Sanatı ve Enstalasyon

Avrupa resim sanatı mimari yapıların duvarlarında mekânın tamamlayıcı bir parçası olmamış, mekâna tekrar anlam kazandırmıştır. Bunun yanında ressamın çizimlerinin dokumacı tezgâhlarında duvar halılarına dönüşmesi bu yaklaşımın bir parçası olmuş, halı aynı zamanda resim sanatı içinde de kompozisyonu zenginleştiren bir öge olarak kullanılmıştır.

Sanal ortamlarda sürekli değişen yeni iletişim diliyle interaktif olarak kullanılan ve aklımızın sınırlarını zorlayacak derecede yapay zekâ yerleştirilmiş imgeler aracılığı ile alışmamız için zorlandığımız yeni bir ekolojik çevre yaratılmıştır. Geleneksel kültür ile sayısal olanı arasında yeni bir sanat dili oluşumunu anlamaya çalışıyoruz. Bu yenilik sadece sanatla da sınırlı kalmamaktadır. Bugün yaşanmakta olan gelişmeler karşısında geleneğin öğretilerini de sanatçı ve tasarımcı olarak ret edemeyiz. Yeni nesil sanat obje üretimi ve tüketiminin hız kazandığı günümüzde makale konusu olarak tüm çalışmalarının içinden sadece Rudolf Stingel'in Palazzo Grassi içinde açtığı sergi ve Şakir Gökçebağ üzerinden geleneksel sanat ve kavramsal (düşünce) sanatı ele alınmıştır.

Geleneksel anlamda sanat yapıtlarını oluşturmada tekstil ürünü olan tuğla, tahta, duvar, kâğıt gibi yüzeyler üzerine boyar madde ve fırça ile uygulama yapılır. Yontu sanatında biçimlendirme aşamasında farklı metal araçlara ihtiyaç duyulurken, kavramsal sanat adını verdiğimiz (düşünce sanatı) günümüz sanat anlayışında geleneksel malzeme ve uygulamalar değişmiştir. Klasik anlamdaki sanatlarda sanatçının egemenlik alanının daha ağır bastığı düşüncesi öne iken, günümüzde sanat alanında farklı malzeme ve düşünce bazında başka alanlarla da iş birliği yapmaktadır. Önemli olan geleneksel olandan sıyrılarak sanat yapıtının ve sanatçının daha özgürleşmesidir. Ancak geleneksel, geçmişte kalana saygı duymak, etkilenmek, kaynak olarak kullanmak çağımız sanatçıların ilham kaynağıdır aynı zamanda.

Enstalasyon çalışmalarını mekân ilişkisi içinde araştırmak suretiyle sergilerine devam eden Rudolf Stingel, sanat galerisine dönüştürülen Palazzo Grassi binasında gerçekleştirdiği sergisi geleneksel tekstil malzemesi olan halının mekân ile olan işlevselliğini farklı bir boyuta taşımaktadır. Sergi alanıyla ve izleyici ile etkileşim yaratacak şekilde farklı modern ortamlar hazırlamıştır. Günümüz yeni nesil yaratımlara kafa tutan 17. ve 16. yüzyıl Transilvanya halılarından ilham aldığı parçaların kullanıldığı 2011 yılında gerçekleştirdiği sergisinde bugün geçerli olan bir kendini ifade aracı olarak antika kilimler hakkında fikir edinirken, galerinin tamamını farklı bir yaklaşımla kaplayarak özellikle de Türk kültürünün önemli mekân ve statü sembolü olan halı sanatını işlevi dışında kullanarak kavramsal sanat olgusu içinde çağdaş bir sergileme gerçekleştirmiştir.

“Artık güncel sanatta bir anlamda geneli yansıtan akımların yerine daha küçük gruplara odaklanan hatta bireysel söylemlere/ifadelere dönüşen süreçlerden bahsetmek mümkündür. Bu durum sanata dair kuralların sınırlarını genişletmektedir. Değişimin ve dönüşümün bir yansıması olarak çağdaş sanat dinamiklerinde sanatçı ve izleyicisi arasında olan mesafeli durum özellikle mekânın özne konumuna geçtiği durumlarda tekrar tekrar sorgulanmaya başlanmıştır.”
(Bilirdönmez ve Çevik, 2020).

Venedik Bienali Sanat Fuarı'nda halıları malzeme olarak kullanarak farklı bir algı ve görme estetiği oluşturmaktadır. Bilindik halı üretim yöntemleri yerine geleneksel Türk halı tasarım, renk, motif değerlerine sadık kalmış fakat boyar madde olan akrilik malzeme ve teknikle sergi çalışmasını gerçekleştirmiştir. Böylece Rudolf Stingel, günümüz ve antik dünya ile birleştirmek suretiyle onu modern dünyamıza taşımaktadır. 1895 yılından bugüne kadar devam eden Venedik Bienali'ni modern sanat alanında en önemli bir sanat aktivitesidir. Sanatçı Rudolf Stingel tarafından “halı motifleri” ile gerçekleştirdiği mekân düzenlemesi ilginçtir. Maddi dünyayı keşfetmek düşüncesinden bakıldığında ise kilim ve halılar aracılığı ile hem gerçekçi hem de soyut parçaları içeren diğer sanat eserlerine bir çeşit fon görevi niteliğindedir.

Burada izleyici sadece bir gözlemci değil, aynı zamanda serginin bir katılımcısı, yapıtında parçasıdır da. Venedik Büyük Kanalı üzerinde bulunan üç katlı bir bina olan Palazzo Grassi sanatçının aynı zamanda mimari anlamda ilham kaynağı da olmaktadır. Sergileme biçimi ve ana düşüncenin Sigmund Freud'un Viyana'da bulunan çalışma odasından esinlendiğini belirtmektedir. Kavramsal bir anlatım düşüncesi içinde çalışmaya baktığımızda, ziyaretçilere şehrin geçmişi hatırlatması yapılırken, Sigmund Freud'un psikanaliz üzerindeki çalışmaları düşündürülmeye çalışılmıştır. Bu etkiyi yaratmak için odasının zemininde yer alan halıların etkisinde kalmıştır sanatçı. Böylece, mimari iç mekân bir meditasyon yeri haline gelir ve sanatçının izleyiciyi bir boşluğa girmeye davet eder. Katılımcılar ile birlikte bir süreliğine dış dünyanın askıya alınmasını sağlamak istediğini anlarız. Sanatçı bizi geleneksel sanatların modern toplumdaki anlamını ve yerini

incelemeye getirirken, modern teknolojiyi kullanarak, bir zamanlar binanın koridorlarını süsleyen orijinal şaheserlerden bazılarını farklı bir düzenlemeyle yeniden oluşturmuştur.

Şüphesiz ki halıları yaratan geleneksel dokumacılar çok daha büyük ölçekte parçalar yaratabilirdi, ancak zamanın etkilerini taklit edip onları yıpranmış ve eskimiş gibi göstermek yerine farklı bir dil kullanarak gelenekle bağlı, ancak modern bir sergileme gerçekleştirmiştir. Bu nedenle sergide yer alan halı odaları etkileyicidir. Ancak orijinalin taklidiyle uğraşmayan sanatçı çalışmasında zamanın geçişine dair de bir mesaj iletmeyi kavramsal sanat aracılığı ile vermiştir. Burada aslında modern çağın kaybettiği geleneksel kültürün antik tarihin özüne bir vurgu yapmaktır. Bu vurgu önemli bir Türk sanatçısı Şakir Gökçebağ tarafından da eserleri aracılığı ile ulaştırılmaktadır.

“Çağdaş sanat dinamikleri açısından değerlendirildiği zaman sanatçının izleyici ile karşılaşma anları/alanları mekân kavramının değişkenliği ile daha da anlam kazanmıştır. Edilgen olan izleyici, sanatçının üretiminin mekânsal bağlamda da bir parçası olmuş ve eser ile doğrudan iletişime ve etkileşime girmiştir.” (Bilirdönmez ve Çevik, 2020).

Geleneksel anlamdan sıyrılmak suretiyle her iki sanatçıda var olan hazır nesnelere seçen ve yeni yapı içinde farklı bir anlama kazandırmak suretiyle estetik bir sanat anlayışına (klasik akademik kurallara) karşı çıkarak hedef kitlenin aklına ulaşma çabası içindedir. Böylece geleneksel temsilden uzak ancak ondan istifade etmek suretiyle yeni sanat eserine dönüşüm sağlamaktadır. Bu disiplinler arası bir sanat anlayışı ve aynı zamanda transpozisyon ile kullanılabilir sanat malzemesi haline dönüşümdür halının. Heykel sanatı ile mekân anlamında ortak gibi görünse de enstalasyon-yerleştirme sanatı adı altında sanatçıların çalışmaları mekân ile doğrusal bir iletişim kurmaktadır.

Resim 1 Rudolf Stingel, *Untitled (Franz West)* 2011¹ (Yellow Trace, 2022a).

¹ Palazzo Grassi Pinault Collection. Photo by Stefan Altenburger, courtesy of the artist.

Resim 2 Rudolf Stingel, *Untitled* 2012. Installation view at Palazzo Grassi² (Yellow Trace, 2022b).

Türklerin dünyaya bir armağanı olarak tanımlanan ve Dünya Kültür Mirasına ait en önemlisi ve tekstil malzemesiyle üretilmiş parçalardan birisi de halı sanatıdır. Bulunmuş ilk örneği “Pazırık Halısı” olarak kabul edilmektedir. Orta Asya Türk kültürüne baktığımızda sedir, taht, duvar gibi yüzeyler üzerine uygulama yaptıklarını, yere sermediklerini görürüz. Bin yıla varan yaygın kültürünün mekân içinde kullanımına aslında aslında sanatçı Rudolf Stingel (bilinçli mi bilinmez) sergileme yöntemiyle gönderme yapmıştır. Tekstil ürünü olan yün, ipek, pamuk gibi malzemelerin kök boya gibi doğal-canlı malzemeler ile renklendirilmesine ek olarak kültürümüzün yaratıcı desen tasarımları zenginlik kazandırmıştır. Desenlere yüklenen anlamlar Anadolu insanının üzüntülerini, sevinçlerini, yaşam hikâyelerini farklı ve zengin semboller aracılığı ile halıya aktarmak sureti ile ilginç bir iletişim aracı haline getirmişlerdir. Sosyolojik anlamda önemli bir güç göstergesi, statü işaret, olmuştur.

“Geleneksel Anadolu-Türk el sanatı olan halı dokumacılığı, Anadolu'nun sosyokültürel kimliği. Bilindiği gibi el dokuması halılar Motifleri ile insanların duygu ve düşüncelerini yansıttığı için, manevi anlamları vardır. Toplumu yansıtan bu halılar, o dönemin kültürel, ekonomik ve estetik kriterleri önemlidir. Türk toplumlarının kültürlerini değerlendirmede kültürel belgeler. Ve önemli ticari belgeler olarak da gösterilebilirler. Rağmen geleneksel Anadolu-Türk halılarının sadece zeminde kullanıldığı sanılmaktadır. Kaplamalar, bu geleneksel dokumalar aslında sahip belgelerdir. Derin bir kültürel ve tarihi anlam taşır ve Anadolu-Türk etnografyasını ve ekonomisini karakterize eder “ (Koyuncu-Okca ve Genc, 2015).

² Photo by Stefan Altenburger, courtesy of the artist.

Resim 3 Pazırık Halısı, detay³

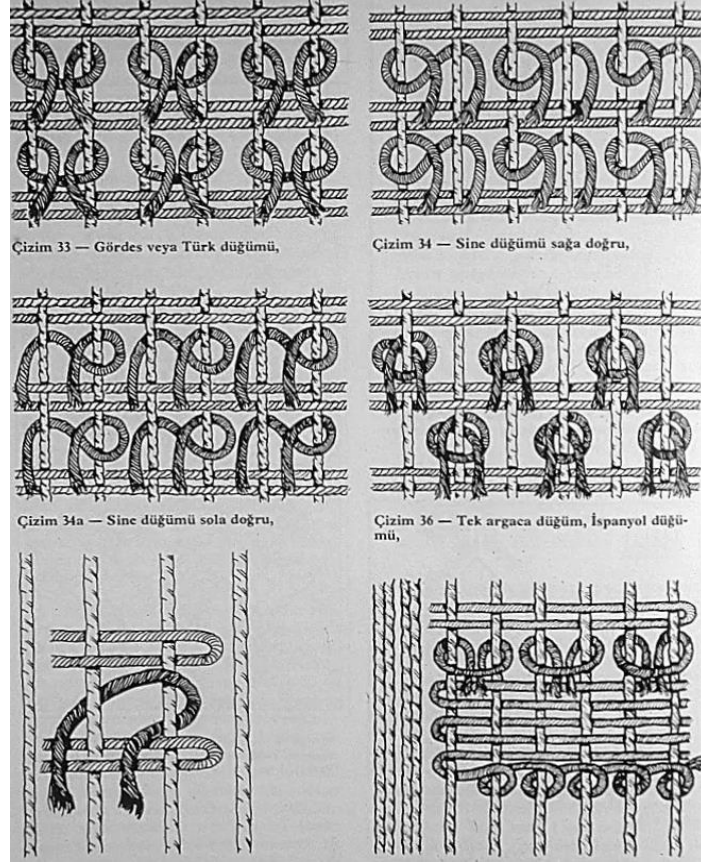
Eski Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan Altaylar bölgesinde Türk tarihi açısından önemli bir keşif gerçekleşmiştir. Araştırmaları Sovyet arkeolog Sergei Ivanovich Rudenko tarafından yapılan, Altaylar bölgesinde M.Ö. III. yüzyıla ait sakinlerinin bırakmış oldukları otuzdan fazla sayıda bulunan beyler zümresine ait kurganlarda, zengin sanat eserleriyle birlikte bir de halı bulunmuştur. 1.89 x2 m boyutlarında bulunan, üzerinde biniciler, sığırlar ve hayâli yaratıklardan griffon figürlerinin yer aldığı bu çok sık dokunmuş halının bir desimetre karesinde 3600 ilmek bulunmaktadır. Kurganlarda bulunan halının Orta Asya ve Anadolu Türk kültüründe manevi dünya içinde anlam ve önemi olduğunun kanıtıdır. “Pazırık Halısı” olarak bilinen dokumanın yüzeyinde yer alan renk ve motiflerin tasarımlarına bakıldığında mekân ve izleyici arasında bir iletişim kurmak amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Türk halı sanatının önemli temel özelliklerini taşıması bakımından incelendiğinde;

“Halıdaki tasvirlerin halıya bakacak olan seyircileri düşünerek yapılmış olmasıdır. Yani seyirci halının ne tarafında bulunursa bulunsun, figürler buradaki kişinin bakış açısına göre yerleştirilmiştir. Türk sanatında yaygın olan bu tarz, minyatürlerde dahi kullanılmıştır. Hatta aynı hususu Osmanlı mezar taşlarının seyirciye dönük olarak yerleştirilmesi anlayışında da görüyoruz.” (Ahmet Bayraktar, t.y).

Makalenin özet kısmında belirttiği gibi; Şekil ve biçim açısından daha çok dikdörtgen biçimde tasarlanan halılar kendi içinde değerlendirilmeye alınırken teknik, kompozisyon, düğüm sayısı ve kullanılan renk sayısına göre değerlendirilirler. Kök boyalarla renklendirilip, ipek, yün, pamuk gibi iplerin Türk düğümü (Gördes), İspanyol düğümü, İran düğümü gibi çözümler üzerine atkı olarak tanımlanan ancak düğümleme teknikleriyle dokunur. Anadolu kültüründe ise farklı bölgelerin kendine özgü motifleri, renk ve kompozisyon anlayışı bulunmaktadır. Burada Türk kültüründe keçe halılarında sadece mekân zeminini kaplamakla kalmayıp, pratik biçimde mekânın kendisini de oluşturan, iklim şartlarına uygun çadırların tasarımlarında kullanıldığını görmekteyiz. Ancak iç mekân için üretilen halıların motif ve renklerinden, kullanılan dokuma ve çözümlerinden dolayı aynı zamanda bir statü ve iletişim aracı olarak da bir işlevleri olduğunu düşünülebilir.

Çizim 1’de gösterilen teknik detaylar Anadolu Türk kültürünün tanımlayan halılara ait düğüm çeşitlerini tanımlamaktadır. Bu düğümleme çeşitliliği sayesinde halının tasarım ve ekonomik değerleri de belirlenmekte ve sınıflandırılmaktadır. İpek, yün gibi düğümlemede kullanılan tekstil malzemelerine ek olarak gümüş ve altın tellerin de ilave edilmek suretiyle motif ve değer zenginliği de artırılmaktadır.

³ Santimetre karede 36.000 olmak üzere toplamda 1.250.000 düğüm bulunmaktadır.

Resim 4 Halının dokunuş tekniğinin en önemli ögesi düğümlerdir. Düğümler çeşitli isimlerle anılırlar ve çeşitli tekniklerde dokunurlar (Sanatın Yolculuğu, 2018).

Resim 5 Bayeux Halısı (Alnur Ceyhan, 2018)

Romanesk döneminin en büyük ve en iyi korunan resimsel yapıtlarından biridir.

Fransızca Tapisserie de Bayeux / Bayeux Duvar Halısı olarak bilinen çalışma aslında atkı ve çözümlü yöntemiyle üretilen bir Türk Orta Asya halı dokuma, düğüm tekniğine sahip olmasa da bir kanaviçe özelliğine sahip, duvara gerilmiş bir kilimdir. Halı üzerinde İngiltere tarihini anlatan yazı ve motifler bulunmaktadır. Bu nedenle bir geçmiş ile günümüz arasında iletişim kurduğunu söylerken, teknik olarak halı olmadığını söylemek doğru olacaktır.

Tekstil malzemelerinden olan ip-iplikten sadece dokuma, örme gibi kumaş üretilmez. İpin (ip, urgan, halat vb) esneme, kıvrılma, bükülme gibi form alma-değiştirme özelliğine sahip fiziksel özelliklerinden biri olması, dantel gibi kendi üstünde ya da çözümlü adını verdiğimiz gerilmiş ipler üzerinde ilmek ile aldığı boğuma düğüm adını veririz.

Düğümleme sadece halı, kilim, zili ve benzeri tasarımlarda yüzey kaplama malzemesi üretiminde kullanılmaz. Aynı zamanda farklı halı dokumalarına ait metotları ve yöntemiyle tekstil sanatçılar yaratıcı-ilginç formlar elde edilebilir. Kostüm, tekstil ve fotoğraf sanatçısı Sefa Çeliksap tarafından 1992 tarihinde düğümleme yöntemiyle gerçekleştirilmiş amfora isimli mekân düzenleme çalışması halı düğümleme tekniğidir. Verilen görsel örnek aslında Türk halı sanatına ait bir düğüm olan “sine” tekniğinin farklı bir yöntemle uygulanması ve halı formu dışında da ilginç bir uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resim 6 70x 1.45 cm “Amfora”

Tekstil malzemesi olan urgan-ip ile gerçekleştirilen çalışmada Sefa Çeliksap karşılıklı söyleşisinde:

“Amaç tekstil malzemesinin sonsuz şekil alma, kıvrılma, bükülme özelliği ile düğüm tekniğinin kullanılmasıyla boyut kazandırma ve mekân ile birleşmesinin kavramsal sanat düşüncesiyle tanımlamasıdır. Düğüm sadece yüzey değerlendirmede kullanılmaz, aynı zamanda kendini taşıyan bir form alabilir.” şeklinde aktarmıştır.

Avrupa kökenli sanatçıların Rönesans döneminde olduğu gibi halının günümüz dünya sanatı içinde de yer alması şaşırtıcı bir durum olmadığını göstermektedir. Bu açıdan baktığımızda; Rudolf Stingel tarafından sergi mekânı olarak kullanılan Palazzo Grassi binasında gerçekleşen halı sergileme sunumu; Avrupa resim sanatında daha önce duvar resminde kompozisyonun bir parçası ya da iç mekânda yağlı boya tabloları tamamlayan mimarinin bir parçası olmamış; mimari mekâna bir derinlik ve yeniden kavramsal bir anlam kazandırmıştır. Köksel Bilir dönmez ve Çağatay Çevik aktarımına göre;

“Sanatçının mekân ve izleyici ile eserini adeta birbirine bağladığı bu çalışma kullandığı teknolojik olanaklarında sayesinde sanat eserine karşı duyumsanan klasik algıların dışına çıkar.” (Bilirdönmez & Çevik, 2020). “El işçiliğinin ve malzemenin dokunsal özelliklerinin, günümüz dijital dünyasına entegre etmeyi amaçlayan sanal bir dünyada tekstilin ve türevlerinin form ve fonksiyon olarak sanatsal ifade aracı olması insan varoluşunun bir parçasıdır. Yeni nesil üretim teknikleri ile elde edilen tekstil malzemeleri de sanat ve tasarım alanlarında zanaatçılar ve sanatçılar tarafından farklı düşünceler, tasarımlar ve işlevler ile geleceğe miras kalacaklardır.” (Gürgüler, 2022).

Resim 7 Reorientation-3d (Şakir Gökçebağ, 2020 a).

Sanat aslında yeryüzünde var olduğumuz andan itibaren bir çeşit doğa karşı direnme, tavır alma biçiminde ortaya çıkarken sanatçı da kendi doğasını anlamak ve yansıtma çabası içindedir. Böylece kendi özgünlüğünü, ünik yapısının kanıtını ortaya koyma heyecanıdır. Günümüzde yaşanan travmatik olayların şekillendirdiği sanat anlayışı her malzemenin, her kültürün ortak bir dil olarak kullanılabilceğini tanımlamaktadır. Şakir Gökçebağ ve Rudolf Stingel işte bu noktada aslında geleneksel bir tekstil ürünü olan halı formu üzerinde buluşmaktadır.

“Kavramsal sanattın özgün yapısı doğrultusunda Güzel Sanatlar disiplininde tasarım geliştirme oldukça hızlı ve esnek olarak kabul edilebilir ki, çoğu zaman sınırlarını belirlemek zordur. Bu olgunun sonuçlarından biri de anlama ve yorumlamadaki çeşitliliştir. Tasarım, yaratıcılık ve hayal gücü gerektiren bir etkinlik olarak, estetik unsurdur, öyle ki bu terimde tasarım bir "sanat" demek gerekir. Tasarımın ana fikri ihtiyaçlara çözüm bulma faaliyeti olarak teknolojik bir çaba göstermektedir. Güzel Sanatlar sanat ve zanaat olgusunu birlikte kullanma ihtiyacı hisseder. Sanatın yorumunda estetik, hayal gücü, sezgi ve duygu gerektirirken mutlak olan beceridir” (Gürgüler, 2022'a).

Tekstil ürünlerinin vücudumuz ile ilişkisinin dışında temelde giyim olmak üzere hayatımızda yeri sürekli. Yaşantımızın akışkanlığı içinde fonksiyonu sürekli değişir. Yüzyılın başında sanat anlayışında yaşanan değişim ve bakış açısının birçok sanatçının sosyal ve felsefi konular üzerinde durmasına neden olmuştur. Endüstriyel bir malzeme olmasına karşılık kullandığı halı formları tekstilin işlevsel olmayan yönü ile mesajlarını iletmesi Rudolf Stingel için geleneksel olan ile ortak bir nokta oluşturmaktadır. Malzemenin işlevsel yanının sınırlarını aşarak, algısal alanda var olmasını sağlayan sanat ortamında farkındalık yaratmak istemiştir. Her iki sanatçının çıkış noktaları bu düşünce olsa da tekstil ürünü olan halı formunun ve işlevinin günlük yaşamda bir sanatsal ifade içinde rol alabildiğini görmekteyiz. Çeliksap (2022), Sanatta Yeterlik Tez jürisi sırasında kendi tez çalışmasından yola çıkarak yaptığı sözlü yorumda;

“Ütopik idealleri ve soyutlamanın temsili niteliğine ilişkin anlayışı nedeniyle düşüncelerinin, tepkilerin, soyutlamanın ya da herhangi bir düşüncenin plastik ifadesi aşamasında resim, heykel sanatından farklı bir durum oluşur. Kavramsal düşünce bağlamında sanat objeleri üretiminde kumaş ve farklı tekstil türevlerinin malzeme olarak kullanılması sanatçının ve izleyenin dünya görüşü üzerinde etkisi yadsınamaz. Bu anlamda tekstil ve tekstil ürünlerinin kavramsal sanat anlayışı bakımından çağdaş sanatçıların elinde çok zengin renk, form oluşturma, doku yaratmada, mekân düzenlemede kıvrak bir malzemeye dönüşmesi tesadüf sayılmaz. Bu ortaya çıkan yeni durum giyim anlamında ele alındığında giysi modası tasarımı dışında giyilebilir sanat giysisi formları (Wearable Art) ile kavramsal sanat gerçekleştirilebilir” (Çeliksap, 2022).

Kavramsal sanat -düşünce sanatı- perspektifi doğrultusunda yerleştirdiği objelerin kimliklerini değiştiren, algıyı sanat aracılığı ile evrime uğratan işleri ile birçok ödüle layık görülmüş bir sanatçı olan Şakir Gökçebağ kendi kültürel kaynaklarından beslenmektedir. Aslında sadece halı motifleri formu değil, her türlü günlük farklı malzeme onun elinde evrimleşir, fonksiyonundan sıyrılır ve estetik bir anlam kazanır ve düşüncesinde kavramsal bir objeye dönüşür. Özellikle tekstil ürünü olan yüzey kaplama amaçlı dokuma halılar ile yapmış olduğu düzenlemeler sanat dilinde ortak bir anlam kazanmıştır.

“Sanatçının gerçeklikle, nesneyle sanat yapıtı üzerinden kurduğu ilişkiye bıkıldığında alışılmış bir görüşle karşılaşırız: Bireysel olsun, toplumsal olsun, gerçeklik, sanatçının dışında, onun değiştiremediği bir şeydir. Sanatçı kendisine karşı koyan bu gerçekliğin yerine kendi yarattığı yapıtını koymaya çalışır” (Sözer, 2019).

“Şakir Gökçebağ enstalasyon sanatçısıdır. Estetiği ve kavramsallığı bir arada kullanmaktadır. Dünyaya öngörülemeyen bir renk ve şekil vermenin sonsuz olanaklarını göstermek için ev eşyalarını bağlamalarından ve işlevlerinden kurtarmaktadır. Çalışmalarında radikal erişilebilirliği ve ince mizahını yakalamak oldukça mümkündür. Bahçe hortumlarını, kovaları, elmaları veya lastik çizmeleri kullanmaktan sakınmayan Şakir Gökçebağ, elbise askılarını, halıları uçuyormuş gibi büküp, tuvalet kâğıdı rulolarından zarif şekiller çıkartmaktadır. Tam olarak bu şekillerin günlük nesnelere doğasında olduğu izlenimi doğrudan bize aktarılsa da bu fikir birçok kimsenin aklından geçmeyen basit ama etkili bir düşünce yapısına sahiptir. Eserlerinde yaratıcılığı ve sadeliği benimsemektedir. Gündelik nesnelere, dönüşümlerinden sonra bile tanınabilir durumda kalmasını sağlar. “Bunun için Gökçebağ’ın deyişiyle “evrensel nesnelere” ihtiyacı vardır. Dünyanın hangi köşesinde olursa olsun ister ayakkabı ister şemsiye ya da bir meyve, herkes onları bilmelidir. Herkese dokunabilmeli, o nesneyle izleyici arasında bir geçit sağlamayı hedeflemektedir.” (Şakir Gökçebağ, 2020’a).

Resim 8 Chair & Carpet⁴ (Şakir Gökçebağ, 2020)

Özgür sanatçılar farklı ifade biçimlerini geliştirerek, tekstil olgusuna ve materyallerine olan işlevsel yaklaşımı -aynı yaklaşım farklı endüstriyel ürünler içinde geçerlidir- kavramsal ve estetik değerler çerçevesinde ele alınmış ve geleneksel el sanatları kültürü olan halıdan yola çıkarak yeni bir sanat objesi ve

⁴ Prefix & Suffix. Duration: 12/08/2012–03/02/2013.

mekân anlayışıyla karşımıza sanatın oluşumuna yön veren yorumlar üzerinden hareket edilerek bir sonuç olarak çıkmıştır.

Sonuç

Başta giysilik kumaş olmak üzere keçe, dokuma, örme gibi tekniklere, boyama teknikleri, ip, halat, naylon gibi tekstil kökenli malzemeler kullanılarak bir fikir üç boyutlu hale getirilebilir. Kavramsal sanatın ideal güzellik kavramı yerine düşünceye önem vermesi estetikten yoksun olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle düşünce sanatı dediğimiz kavramsal sanat anlayışına tekstil malzemesi ve kullanım alanları üzerinden baktığımızda;

“Ortaya çıkan tepkisel sanatın temel fikri insanın farkına varmadığı rutin hayatında gündelik yaşam içinde olana dikkat çekmektir. Nesne ve felsefenin estetik ile ilişkisi sonucu ortaya çıkan bir sanat türü olmuştur kavramsal sanat. İmge görünmez olurken, kavram-düşünce malzemenin dili ile birleşerek estetik algının ve bakışın sanatla olan ilişkisi sorgulanmaktadır.”
(Gürgüler, 2022b)

İki sanatçının aynı tema üzerinde buluşması ve farklı bir anlatım diliyle geleneksel tekstil sanatı olan halı üzerinden gerçekleştirdiği mekân düzenlemesi geçmişle gelecek arasında sanat ve kültür aracılığı ile bir ortak dil arayışıdır.

Sürekli değişen dünyamızda yeni sanatsal yaratımlar aracılığı ile imgeler üzerinden bağ kurmak yeni bir ifade anlayışı oldu. Ancak geleneksel olandan yola çıkarak yeni yollar bulan birçok sanatçı da mevcut. Günlük kullandığımız işlevsel objelerin özelliğini kaybetmeden yeniden kurgulayan Şakir Gökçebağ geleneksel Türk halılarına ait parçaları şakacı bir dille alternatif anlam düzlemleri yaratarak yerel ve evrensel arasında bağ kurmuştur. Sanatçı bir yandan kavramsal bakışı işaret ederken bir yandan da izleyicinin mekân ve obje arasında yeni görme biçimini oluşturmak suretiyle Rudolf Stingel ile aynı ortak düşüncede, fakat farklı bir yaratımla buluşmaktadır.

Yaşayan her iki sanatçının sadece halı formu ve mekân aracılığı ile kullandıkları ortak dil ve oluşturduğu yeni nesil estetik anlayışı onların evrensel bir sanat dili yakaladığının kanıtıdır. Farklı yapıtları bulunmasına karşın; halı motifi, formu ve mekân ilişkisi anlamında ortak paydada buluşmuşlardır. Bu nedenle seçilen sanatçıların diğer çalışmalarına bilinçli olarak makale içinde yer verilmemiştir. Günümüzün sanat üretimleri açısından baktığımızda geçmişin önemli birikimleriyle bugüne ait harmanlayabilme ve geleceğe yol alama becerisi; eşsiz sanat ve bilim varyasyonların doğmasına imkân sağlayabilmektedir. Rudolf Stingel, Venedik Bienali kapsamında Palazzo Grassi binasını halının işlevinden kurtararak mimari içinde izleyici ile etkileşim yaratacak düzenlemesi ve mekânın özne duruma geçmesini sağlayarak farklı algı ve görme estetiği oluşturmuştur. Zamanın geçmişine dair kavramsal bir mesaj verirken modern çağın kaybettiği geleneksel kültür mirası ile antik tarihin özü arasında bir bağ kuruyor. İlginçtir ki Pazırık Halısı üzerinde yer alan farklı hayvanlara ait ya da kendi yarattıkları griffoni motiflerini kullanarak halıyı dokuyan Türk sanatçıları da; “geçmişten geleceğe iletişim kurmak” fikrini bugünün sanat anlayışıyla düşünmek doğru olabilir mi sorusu yeni bir araştırma konusu olarak incelenebilir.

Kaynakça

- Bayraktar, A. “Pazırık Halısı... Tarihte Bilininen İlk Türk halısı” (ty), ET, 07.01.2023, <http://ahmetbayrakdar.com/pazirik-halisi-tarihte-bilinenen-ilk-turk-halisi/>.
- Ceyhan, A. “Bayeux Duvar Halısı”. 2018. ET, 09.01.2023, <https://www.alnurceyhan.com/detay.php?id=70>
- Bilirdönmez, K., Çevik, Ç. (2020). “Çağdaş Sanatta Mekânla İlişkili Tasarımlar ve Jean Dubuffet'in Grafiksel Heykelleri”. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6, 73-100.

- Çeliksap, S. (1992). *"Giyside Gerçek Üstü Arayışlar"*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2002). *"Hun Sanatı"*. Türkler Ansiklopedisi, 4, 54-76.
- Gürgüler, M. (2022a). "Tekstilde Sanat ve Zanaat İlişisine Genel Bir Bakış / An Overview of The Relationship Between Art and Handcraft in Textile", II. International Symposium on Culture, Art and Society, 389-399, Van Yüzüncü Yıl University, Van
- Gürgüler, M. (2022b). "Kavramsal Sanatın Tekstil Malzemesi Üzerinden Değerlendirilmesi / Evaluation of Conceptual Art Through Textile Materia", I. International Congress of Social Sciences, 193-205, Bitlis Eren University, Bitlis.
- Koyuncu-Okca, A., Genc, M. (2015). *"Anadolu Halı ve Kilimlerinde Renk"*. The Journal of Social Science, 2(4), 235-246.
- Sözer, Ö. (2019). Sanat: Görünendeki Görünmeyen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Süzen, H. N. (2010). *"Sanatta Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Enstalasyon Sanatı ve Genco Gülan Örnekleme"*. Sanat ve Tasarım Dergisi, 1(6), 147-162.
- Gökçebağ, Ş. *"Reorientation-3d"* 2020a, ET, 08.01.2023, <https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/reorientation-3d>
- Gökçebağ, Ş. *"Reviews"*, 2020b, 07.01.2015, <https://sakirgokcebag.com/reviews/>.
- Gökçebağ, Ş. *"Chair & Carpet"*. 2020c, ET, 07.01.2023, <https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/reorientation-3d>
- Gökçebağ, Ş. *"Öykü Özsoy in Conversation with Şakir Gökçebağ"*. 2020d, ET, 10.01.2023, <https://sakirgokcebag.com/sakir-gokcebag-ile-oeykue-oezsoy-soeylesisi/>
- Yellow Trace, *"Rudolf Stingel, Untitled (Franz West) 2011"*. 2022a, ET, 10.01.2023, <https://www.yellowtrace.com.au/rudolf-stingel-at-venice-biennale-2013/>
- Yellow Trace, *"Rudolf Stingel, Untitled 2012"*. 2022b, Installation view at Palazzo Grassi. ET, 07.01.2023, <https://www.yellowtrace.com.au/rudolf-stingel-at-venice-biennale-2013/>.

Extended Abstract

In this study, the art of "carpet weaving" by the artists of two different cultures, which was emerged with the use of textile-based material and produced by traditional methods and space arrangement-installation interpretations they have realized within the framework of contemporary conceptual art by using the comparative and narrowed sampling method are discussed.

The article aims to define the permanence of traditional cultures that the conceptual art representatives from two different countries rearrange the textile product carpet art, which is also a significant part of Turkish culture, in space.

The carpets, generally designed rectangular in shape and form, are evaluated within themselves according to the technique, composition, number of knots, and colors used. Knotting techniques on the warp, such as the Turkish knot (Gördes), Spanish knot and Iranian knot from threads such as silk, wool and cotton colored with root dyes are among the most important techniques. In Anatolian culture, the different regions have a specific understanding of motifs, colors and compositions.

While the Pazirik Carpet is considered the most important example of traditional Turkish carpet art, the Bayeux Tapestry is an important example of European art. As the basis of the article defines that a new perspective has been brought to traditional carpet art, an indicator of status and wealth in space and it has a different meaning, we also see its resistance against the understanding of art produced in digital-virtual environments in today's modern world. The gap arising between human relations is a product of technology

developed after industrialization. The reflection of this situation on the human spirit emerges as a global problem. The proposed solutions are insufficient for the modern individual at the social level. As the depression of the new generation modern age pushes people to seek identity without stopping, it also directs artists to draw attention to different disciplines, especially material. However, this search only deepens the emerging gap. The temporal and spatial continuity within the classical narrative structure appears in the space arrangements made by Rudolf Stingel and Şakir Gökçebağ, in line with the traces of traditional roots with contemporary expression.

European painting art has not become a complementary part of the space on the walls of architectural structures but has given the space meaning again. Also, the transformation of painters' drawings into tapestries on weaver looms has been a part of this approach, and the carpet has also been used as an element that enriches the composition in the art of painting.

In virtual environments, there are images that artificial intelligence is placed at a level that will push the limits of our minds, which are used interactively with a new communication language continuously changing. Through these images, a new ecological environment has been created that we are forced to get used to. We are trying to understand the emergence of a new art language between traditional and digital culture. This innovation is not limited to the arts, either. As artists and designers, we cannot reject the teachings of tradition in the face of today's developments. In today's world, where the production and consumption of art objects of the new generation are gaining momentum, this article only focuses on Rudolf Stingel's exhibition at Palazzo Grassi and the traditional art and conceptual (thought) art by Şakir Gökçebağ.

While creating works of art in the traditional sense, it is applied with paint and brush on surfaces such as brick, wood, wall and paper, which are textile products. While various metal tools are required for the shaping stage in sculpture art, traditional materials and practices have changed in the art of thought. In the classical arts, while the thought that the domain of the artist outweighs is at the forefront, he/she also cooperates with other fields based on different materials and ideas in the field of art. The important thing is to get rid of the traditional and liberate the artwork and the artist more. However, traditional art is to respect the past, be influenced by it, and use it as a source as well as be a source of inspiration for contemporary artists.

Çatışma Beyanı

Makalenin herhangi bir aşamasında maddi veya manevi çıkar sağlanmamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.